

MARTAHOLKELI

Jorgovan uvek cveta posle zime

Prevela
Dijana Radinović

 Laguna

Naslov originala

Martha Hall Kelly

LILAC GIRLS

Copyright © 2016 by Martha Hall Kelly

Translation copyright © 2019 za srpsko izdanje, LAGUNA

Kupovinom knjige sa FSC oznakom pomažete razvoj projekta
odgovornog korišćenja šumskih resursa širom sveta.

NC-COC-016937, NC-CW-016937, FSC-C007782

© 1996 Forest Stewardship Council A.C.

*Mom mužu Majklu,
zbog kog moja pudrijera i dalje škljoca.*

Prvi deo

PRVO POGLAVLJE

Kerolajn

SEPTEMBAR 1939.

Da sam znala da ću tog dana upoznati muškarca koji će me razneti u paramparčad, ne bih ni ustajala. Umesto toga, digla sam iz kreveta gospodina Sitvela, našeg cvečara, kako bi mi napravio butonjeru. Organizovala sam prvu gala večeru u konzulatu i nije bio trenutak da pazim na pristojnost.

Priključila sam se masi što je kao bujica kuljala Petom avenijom. Muškarci sa sivim filcanim šeširima na glavi probijali su se pored mene, jutarnje novine u njihovim akten-tašnama donosile su poslednje dobre vesti te decenije. Tog se dana na istoku nije spremala oluja, ništa nije nagoveštavalo ono što će uslediti. Ništa zloslutno nije dopiralo iz pravca Evrope sem vonja ustajale vode koji se širio iz Ist rivera.

Kad sam se približila našoj zgradi na uglu Pete avenije i Četrdeset devete ulice, osetila sam kako me Rože posmatra odozgo s prozora. Rože je otpuštao ljude i za mnogo manje, a ja sam kasnila dvadeset minuta. Ipak, bedni cvetak u reveru

bio je nedopustiv jedinog dana u godini kad je njujorška elita otvarala novčanik praveći se da mari za Francusku.

Skrenula sam za ugao i ugledala pozlaćena slova uklesana u fasadu što su blistala na jutarnjem suncu: *LA MAISON FRANÇAISE*. Francuski dom, sedište Francuskog konzulata, nalazio se pored Doma Britanske imperije. Obe su zgrade bile na Petoj aveniji i bile su deo Rokfelerovog centra, novog kompleksa od granita i krečnjaka koji je podigao Rokfeler Mladi. Brojni strani konzulati imali su tamo svoje kancelarije, pa je sve vrvelo od diplomata iz celog sveta.

– Stanite u dno kabine i okrenite se prema vratima – kazao je Kadi, naš liftboj.

Gospodin Rokfeler lično je odabrao liftboje, tražeći uglađene i zgodne momke. Kadi je zaista bio zgodan, mada mu je kosa već bila proseda kao da se njegovom telu žurilo da ostari.

Upro je pogled u osvetljene brojeve nad vratima. – Gore je velika gužva, gospođice Feridej. Pija reče da su pristigla još dva broda.

– Divota – kazala sam.

Kadi je otro nešto s rukava mornarskoplave uniforme. – Hoćete li i danas ostati do kasno?

Za najbrže liftove na svetu, ovi naši su se vukli čitavu večnost. – Izlazim u pet. Danas je gala večera.

Volela sam svoj posao. Tradiciju volontiranja u našoj porodici otpočela je moja baka Vulzi, koja je negovala ranjenike na bojištu kod Getisburga. Ja sam volontirala u Francuskom konzulatu, kao načelnica službe za pomoć francuskim porodicama, no nisam to doživljavala kao posao. Ljubav prema svemu što je francusko bila mi je u genima. Moj otac jeste bio polu-Irac, ali njegovo je srce kucalo za Francusku. Uz to, moja je majka nasledila stan u Parizu, gde smo provodili svaki avgust, pa sam se tamo osećala kao kod kuće.

Lift se zaustavio. Čak i kroz zatvorena vrata čula se silna graja. Podišla me je jeza.

– Treći sprat – objavio je Kadi. – Francuski konzulat. Pazite na...

Kad su se vrata lifta otvorila, buka je zaglušila sve ljubazne reči. U hodniku ispred našeg prijemnog odeljenja tiskalo toliko sveta da je jedva moglo da se prođe. Tog su jutra u njujoršku luku uplovili *Normandija* i *Il de Frans*, dva najveća francuska preokooceanska broda, prepuna bogatih putnika što su pobjegli od neizvesnosti u Francuskoj. Čim se oglasila brodska sirena da putnici mogu da se iskrcaju, elita je s broda pohitala pravo u konzulat da sredi vize i reši ostale začkoljice.

Uvukla sam se u zadimljeno prijemno odeljenje, među dame odevene u haljine po poslednjoj pariskoj modi koje su stajale i čavrljale u opojnom oblaku *Arpeža*, kose još orošene od morske vode. Taj je svet bio naviknut na sluge koje su ih kao senke pratile s kristalnom pepeljarom i čašom šampanjca u ruci. Nosači s *Normandije* u skerletnim bluzama gurali su se s nosačima sa *Il de Fransa* u crnim bluzama. Dok sam se probijala kroz gužvu do stola naše sekretarice u dnu prostorije, moja marama od šifona zakačila se o kopču biserne ogrlice jedne zanosne lepotice. Dok sam se mučila da otkačim maramu, interkom je neprestano zvonio, a niko se nije javljao.

Rože.

Produžila sam dalje i osetila da me je neko lupnuo po zadnjici. Okrenula sam se i ugledala broskog podoficira koji mi se cerio otkrivajući zube prevučene skramom.

– *Gardons nos mains pour nous-mêmes* – rekla sam. Ruke k sebi.

Momak je visoko podigao ruku i zamahao ključem kabine na *Normandiji*. Barem je bio mlađi od šezdeset godina, za razliku od muškaraca koje sam obično privlačila.

Stigla sam do sekretarice, koja je sedela za stolom pognute glave i kucala.

– *Bonjour*,* Pija.

Rožev rođak, osamnaestogodišnjak bademastih očiju, sedeo je na Pijinom stolu prekrštenih nogu. U jednoj ruci držao je cigaretu visoko podignutu, a drugom prebirao po bombonijeri, Pijinom omiljenom doručku. Moj pregradak na njenom stolu već je bio pun fascikli.

– *Vraiment?*** Šta je to tako dobro? – odvrtila je ne dižući glavu.

Pija je bila mnogo više od sekretarice. Svi smo mi imali razna zaduženja, a u njena je spadalo da zavodi nove stranke i otvara im dosije, da kuca Roževu pozamašnu poslovnu korespondenciju i da dešifruje svu silu Morzeovih poruka koje su svakodnevno stizale u našu kancelariju i bile nam neophodne za rad.

– Što je ovde ovako vruće? – upitala sam je. – Pija, zvoni telefon.

Uzela je jednu čokoladicu iz bombonjere. – Stalno to radi.

Pija je privlačila udvarače kao da emituje frekvenciju koju samo muškarci čuju. Posedovala je neku divlju lepotu, no podozrevala sam da su za njenu privlačnost bili zaslužni i pripijeni džemperi koje je nosila.

– Pija, da li bi mogla danas da preuzmeš neke moje slučajeve?

– Rože kaže da ne smem da mrdnem sa stolice. – Manikiranim noktom probušila je čokoladnu bombonu da vidi je li napunjena filom od jagode. – Tražio je uz to da odmah dođeš kod njega, a mislim da je ona žena na sofí prenoćila u našem hodniku. – Mahnula mi je polovinom novčanice od stotinu dolara. – A onaj debeli s psima kaže da će ti dati drugu polovinu ako ga prvog primiš. – Pokazala mi je glavom na podgojeni vremešni par koji je stajao pred vratima moje kancelarije s dva jazavičara sive njuške na povocu.

---

* Franc.: Dobar dan. (Prim. prev.)

** Franc.: Stvarno? (Prim. prev.)

Kao i Piji, i meni su u opisu posla bila raznorazna zaduženja. U njih je spadalo i pružanje pomoći francuskim državljanima u Njujorku – često porodicama koje su zapale u finansijske teškoće – i upravljanje Fondacijom za pomoć francuskim porodicama, dobrotvornom ustanovom preko koje sam slala pakete pomoći siročadi u Francuskoj. Nedavno sam se, posle gotovo dvadeset godina, povukla s dasaka Brodveja i ovaj mi je posao u poređenju s glumom delovao lako. Svakako sam se manje pakovala i raspakovala.

Rože Fortje, moj šef, pojavio se na vratima svoje kancelarije.

– Kerolajn, hitno si mi potrebna. Bone je otkazao.

– Nemoguće! – Ta mi je vest bila težak udarac. Francuski ministar spoljnih poslova pre više meseci je potvrdio da će biti uvodni govornik na našoj gala večeri.

– Trenutno nije lako biti ministar spoljnih poslova Francuske – dobio je Rože preko ramena vraćajući se u kancelariju.

Ušla sam u svoju kancelariju i uzela da prelistavam adresar. Možda je budistički sveštenik Ađan Ča, majčin prijatelj, slobodan večeras?

– *Kerolajn*... – pozvao me je Rože. Zgrabila sam adresar sa stola i pohitala u njegovu kancelariju, izbegavajući par s jaza-vičarima, koji je davao sve od sebe da izgleda tragično.

– Zašto si jutros zakasnila? – pitao me je Rože. – Pija je ovde već dva sata.

Kao generalni konzul, Rože Fortje je vladao iz svoje kancelarije na uglu zgrade, odakle se pružao pogled na Rokfelerov trg i kafe *Promenadu*. Zimi je tu bilo čuveno klizalište, a leti bašte kafea po kojima su hitali konobari u smokingu i s dugačkom keceljom. Udno trga nalazila se velika zlatna skulptura Pola Menšipa, Prometej koji pada na Zemlju noseći vatru koju je ukrado sa Olimpa. Iza nje se u safirno nebo uzdizala zgrada RCA od sedamdeset spratova. Rože je imao mnogo toga zajedničkog sa impozantnim kipom Mudrosti nad ulazom u tu zgradu. Natušteno čelo. Bradu. Srdit pogled.

– Svratila sam po butonjeru za Bonea...

– O, nema veze što te ovde čeka pola Francuske! – Rože je zagrizao krofnu i po bradi mu se rasuo šećer u prahu. Iako je, najblaže rečeno, bio korpulentan čovek, ženskog društva nije mu manjkalo.

Sto mu je bio prepun fascikli, poverljivih dokumenata i dosijea o nestalim francuskim državljanima. Kako je stajalo u *Priručniku Francuskog konzulata*, posao mu je bio da „pomaže francuskim državljanima u Njujorku u slučaju krađe, teške bolesti ili hapšenja, kod izdavanja krštenica, usvajanja deteta i gubitka ili krađe ličnih dokumenata; da organizuje posete francuskih zvaničnika i diplomata; i da pomaže u rešavanju političkih problema i u slučaju prirodnih katastrofa“. Zbog nevolja u Evropi imali smo pune ruke posla u svim pomenutim kategorijama, ako se Hitler računa u prirodnu katastrofu.

– Rože, imam posla...

Gurnuo mi je žutu kartonsku fasciklu preko uglačanog konferencijskog stola. – Ostali smo bez uvodnog govornika, a ja sam do sitnih sati prepravljao Boneov govor. Morao sam nekako da zaobiđem to što je Ruzvelt dozvolio Francuskoj da kupi američke avione.

– Francuska bi morala da može da kupi koje god avione želi.

– Kerolajn, pokušavamo da prikupimo novac. Nije sada trenutak da ljutimo izolacioniste. Pogotovo ne one bogate.

– Oni ionako ne podržavaju Francusku.

– Ne treba nam loš publicitet. Da li je Amerika suviše blisko povezana s Francuskom? Hoće li se zato Nemačka približiti Rusiji? Ne stignem ni do glavnog jela a da me neki novinar ne prekine. A ni Rokfelere ne smemo da pominjemo... Ne želimo da nas Rokfeler Mlađi opet zove. Mada, to će se svakako desiti sada kad nam je Bone otkazao.

– Pa to je katastrofa!

– Možda ću morati sve da otkážem. – Rože je provukao dugačke prste kroz napomađenu kosu napravivši u njoj nove brazde.

– Pa da vratiš četrdeset hiljada dolara? A šta je s Fondacijom za pomoć francuskim porodicama? Ionako sam već na rezervama. Uz to, kupili smo pet kilograma valdorf salate...

– I to nazivaju salatom? – Rože je prelistavao svoje vizitkarte; polovina njih bila je nečitka i prežvrljana. – To je stvarno bedno... samo seckane jabuke i celer. I gnjecavi *orasi*...

Tražila sam kandidate na glasu u svom adresaru. Majka i ja poznavale smo Džuliju Marlou, slavnu glumicu, ali ona je bila na evropskoj turneji. – Šta kažeš na Petera Patua? Mamini ljudi su ga zvali.

– Onaj arhitekta?

– Arhitekta francuskog paviljona na Svetskoj izložbi. Imaju onog robota od dva metra.

– Dosadno – rekao je lupkajući po dlanu srebrnim nožem za otvaranje pisama.

Prelistala sam adresar do slova L. – A kapetan Luede?

– S *Normandije*? Je l' ti to ozbiljno? Pa taj je plaćen da bude dosadan.

– Rože, ne možeš tek tako da odbaciš svaki predlog. Šta misliš o Polu Rodijeru? Beti kaže da svi pričaju o njemu.

Rože je napucao usta, što je uvek dobar znak. – Onaj glumac? Gledao sam njegovu predstavu. Dobar je. Visok i zgodan, ako voliš takve tipove. Brz metabolizam, naravno.

– Bar znamo da može da upamti tekst.

– S njim se nikad ne zna. A i oženjen je, pa nemoj da ti svašta pada na pamet.

– Rože, završila sam s muškarcima. – S trideset sedam godina pomirila sam se s tim da ću ostati sama.

– Nisam siguran da će Rodijer hteti. Vidi koga ćeš uspeti da dobiješ, ali postaraj se da se drže napisanog. Nema Ruzvelta...

– Niti Rokfelera – dovršila sam.

U pauzama između stranaka zvala sam raznorazne ljude koji bi mogli da uskoče u zadnji čas, i na kraju mi je preostao još samo Pol Rodijer. Boravio je u Njujorku i nastupao

u pozorištu *Brodherst*, u američkom mjuziklu *Pariske ulice*, u kome je Karmen Miranda fantastično debitovala na Brodveju.

Pozvala sam telefonom Agenciju *Vilijem Moris*, a oni su mi rekli da će proveriti i javiti mi. Posle deset minuta pozvao me je agent gospodina Rodijera i kazao da te večeri nema predstave i da će njegovom klijentu biti čast da bude domaćin naše gala večere, premda nema svečano odelo. Sastaće se sa mnom u *Valdorfu* da se o svemu dogovorimo. Naš stan u Istočnoj pedesetoj ulici nalazio se sasvim blizu *Valdorfa*, pa sam odjurila kući da se presvučem u majčinu crnu *Šanel* haljinu.

Ušla sam u *Valdorf* i opazila gospodina Rodijera za stolom u baru *Pikok eli*, koji se nalazio odmah uz foaje, upravo kad je dvotonski bronzani sat odzvonio lepu melodiju s Vestminsterske katedrale. Gosti naše gala večere odeveni u najfiniju odeću već su počeli da pristižu i odlazili su ka svečanoj sali na spratu.

– Gospodin Rodijer? – upitala sam.

Rože je s pravom kazao da je privlačan. Pol Rodijer bio je toliko lep da se čovek trgne kad ga vidi, a prvo bi mu u oči pao njegov zanosan osmeh.

– *Monsieur*, kako da vam zahvalim što ste pristali na ovo u poslednji čas?

Ustao je sa stolice i pokazao stas koji je pre išao uz člana veslačkog tima nego uz pozorišnog glumca. Krenuo je da me poljubi u obraz, no ja sam mu pružila ruku, pa smo se rukovali. Lepo je bilo upoznati muškarca moje visine.

– Zadovoljstvo mi je – odvratio je.

Njegova odeća bila je problem: zelene pantalone, modri plišani sportski sako, braon antilop cipele i, najgore od svega, crna košulja. Samo su sveštenici i fašisti nosili crne košulje. A i gangsteri, naravno.

– Želite li možda da se presvučete? – Odolela sam želji da mu zagladim kosu dovoljno dugačku da je veže u rep. – Ili možda da se obrijete? – Prema rečima njegovog agenta,

gospodin Rodijer je odseo u *Valdorfu*, pa mu je britva bila tek koji sprat iznad nas.

– Uvek se ovako oblačim – kazao je i slegnuo ramenima. Tipičan glumac. Trebalo je da znam. Povorka gostiju koja je išla ka svečanoj sali bila je sve duža; žene su bile zanosne u balskim haljinama, a muškarci su nosili frakove i lakovane cipele.

– Ovo je moja prva gala večera – kazala sam. – Jedino veče kad konzulat sakuplja novac u dobrotvorne svrhe. Obavezna je svečana večernja odeća. – Da li će stati u očev stari smoking? Pantalone će mu biti dobre, ali sako će mu biti uzan u ramenima.

– Gospođice Feridej, jeste li vi uvek tako... energični?

– Pa, kod nas se u Njujorku ne gleda uvek blagonaklono na individualnost. – Pružila sam mu zaheftane papire. – Sigurna sam da vas zanima da vidite govor.

Vratio mi ih je. – Ne, *merci*.

Ponovo sam mu tutnula papire u ruke. – Ali napisao ga je generalni konzul lično.

– Ponovite mi – zašto beše ovo radim?

– Za pomoć raseljenim francuskim državljanima i moju Fondaciju za pomoć francuskim porodicama. Pomažemo siročadi u Francuskoj koja su ostala bez roditelja iz raznoraznih razloga. Kako je tamo vrlo neizvesna situacija, mi smo im jedini pouzdani izvor hrane i odeće. Uz to, i Rokfeleri će večeras biti ovde.

Prelistao je govor. – Mogli bi prosto da napišu ček i izbegnu sve ovo.

– Oni su nam jedni od najvećih donatora, ali molim vas, nemojte da ih pominjete. A ni predsednika Ruzvelta. Ni avione koje je Amerika prodala Francuskoj. Neki naši večerašnji gosti vole, naravno, Francusku, ali zasad ne bi da ulaze u rat. Rože želi da izbegne kontroverze.

– Vrdanje uvek deluje neiskreno. Publika to oseti.

– *Monsieur*, možete li samo da se držite teksta?

– Gospođice Feridej, udariće vas srce od tolike brige.

Izvukla sam čiodu iz kitice đurđevka. – Izvolite, butonjera za našeg počasnog gosta.

– *Muguet?* – iznenadio se Rodijer. – Gde ste ih našli u ovo doba godine?

– U Njujorku sve može da se nađe. Naš cvećar ih uzgaja u staklenoj bašti.

Rukom sam mu pritisla rever i zarila čiodu duboko u pliš. Je l' on to tako divno miriše ili đurđevak? Zašto Amerikanci ne mirišu ovako, na tuberoze, mošus i...

– Znae da je đurđevak otrovan? – kazao je gospodin Rodijer.

– Onda nemojte da ga pojedete. Barem dok ne održite govor. Ili vas publika izviždi.

Prasnua je u smeh, a ja sam se trglala. Smejao se od srca, što se u finom društvu retko dešavalo, posebno kad se radilo o *mojim* šalama.

Odvela sam gospodina Rodijera iza pozornice i stala i divila se njenoj veličini. Bila je dvaput veća od svake na Brodveju na koju sam izašla. Odatle smo videli celu svečanu salu, more stolova osvetljenih svećama nalik cvetnim čamcima u mraku. Sijao je i *Voterfordov* kristalni luster sa šest krakova, premda je svetlo bilo prigušeno.

– Pozornica je ogromna – rekla sam. – Nećete imati tremu?

Gospodin Rodijer se okrenuo ka meni. – Gospođice Feridej, ja od toga živim.

Iz straha da ga još više ne razdražim, ostavila sam gospodina Rodijera i govor iza pozornice, i pokušala da izbacim iz glave njegove braon cipele od antilopa. Pohitala sam u salu da vidim da li je Pija postavila kartice sa imenima gostiju po mom rasporedu sedenja, podrobnijem i rizičnijem od plana letenja aviona Luftvafea. Videla sam da je samo pobacala kartice na šest stolova određenih za Rokfelere, te sam ih lepo postavila i zauzela svoje mesto blizu pozornice, između kuhinje i glavnog stola. Nad ogromnom dvoranom uzdizala su se tri sprata loža

sa crvenim zastorima, i svaka je imala svoj sto. Svih hiljadu sedamsto mesta biće popunjeno, što znači mnogo nezadovoljnih ljudi ako ne prođe sve kako treba.

Gosti su ušli u salu i zauzeli svoja mesta – more frakova i starinskih dijamantata i toliko balskih haljina iz Ulice Fobur Sent-Onore da je većina najboljih pariskih salona ostala prazna. *Bergdorf* i *Gudman* su samo od prodaje korseta ostvarili planirani prihod za treći kvartal.

Oko mene se okupila gomila novinara sa olovkom spremnom u ruci. Glavni konobar je stajao tik uz mene i čekao znak da počne s posluženjem. U salu je ušla Elza Maksvel, tračara, profesionalna hostesa i samoreklamerka *par excellence*. Da li će skinuti rukavice da beleži sve užase ove večeri za svoju rubriku ili će ih prosto pamtiti?

Skoro svi su se stolovi popunili kad je stigla gospođa Vanderbilt s bleštavom *Kartijeovom* ogrlicom od četiri niski dijamantata, supruga Kornelijusa Vanderbilta koju je Rože zvao „Njena milost“. Kad je gospođa Vanderbilt spustila zadnjicu na postavljenu stolicu i preko naslona prebacila stolu od krzna bele lisice sa sve glavom i nogama, dala sam znak glavnom konobaru da počne s posluženjem. Svetla su se pogasila, a Rože se dovukao na pozornicu i stao za osvetljenu govornicu, dočekan srdačnim aplauzom. Toliko nervozna nisam bila ni kad sam sama bila na sceni.

– Dame i gospodo, ministar spoljnih poslova Bone najiskrenije se izvinjava, ali večeras je sprečen da dođe. – Svet je zažagorio ne znajući kako da reaguje na to razočaranje. Da traže da im se novac vrati poštom? Da pozovu Vašington?

Rože je podigao ruku. – Ipak, uspeli smo da nagovorimo jednog drugog Francuza da vam se večeras obrati. On nema ulogu državnika, ali je zato dobio jednu od najboljih uloga na Brodveju.

Gosti su počeli da se sašaptavaju. Nema ničeg boljeg od iznenađenja samo ako je lepo.

– Pozdravite, molim vas, gospodina Pola Rodijera.

Rodijer je zaobišao govornicu i uputio se pravo ka sredini pozornice. Šta to radi? Reflektor je nekoliko trenutaka šetao po pozornici pokušavajući da ga nađe. Rože je zauzeo svoje mesto za glavnim stolom, pored gospođe Vanderbilt. Ja sam stajala blizu, no opet dovoljno daleko da ne može da me zadavi.

– Veliko mi je zadovoljstvo što sam večeras ovde – rekao je gospodin Rodijer kad ga je reflektor pronašao. – Veoma mi je žao što gospodin Bone nije mogao da dođe.

Glas mu je i bez mikrofona odjeknuo salom. Gospodin Rodijer je prosto blistao pod reflektorom.

– Slaba sam zamena za tako uvaženog gosta. Nadam se da nije imao problema sa avionom. Ako pak jeste, uveren sam da će mu predsednik Ruzvelt rado poslati novi.

Salom se proneo nervozan smeh. Nisam morala da gledam u novinare da bih znala da sve zapisuju. Rože, majstor vođenja razgovora u četiri oka, uspevao je da razgovara s gospođom Vanderbilt i da me istovremeno strelja očima.

– Istina, ne smem da vam govorim o politici – nastavio je gospodin Rodijer.

– Hvala bogu! – viknuo je neko iz dna sale. Svet se ponovo nasmejao, sad malo glasnije.

– Ipak, mogu da vam govorim o Americi koju ja poznajem, o zemlji koja me svakog dana iznenađuje. Zemlji u kojoj slobodumni ljudi prihvataju ne samo francusko pozorište, književnost, film i modu nego i naš narod uprkos svim našim manama.

– Sranje – opsovao je novinar pored mene pošto mu se pokvarila olovka. Pružila sam mu svoju.

– Svakog dana viđam ljude koji pomažu drugima. Amerikance nadahnute gospođom Ruzvelt, koja je pružila ruku francuskoj deci s druge strane Atlantika. Amerikance poput gospođice Kerolajn Feridej, koja svakodnevno pomaže francuskim porodicama koje žive u Americi i obezbeđuje odeću za siročad u Francuskoj.

Rože i gospođa Vanderbilt pogledali su prema meni. Pro-
našao me je i reflektor, pribijenu uza zid, i zaslepio me dobro
znanim svetlom. Njena milost je počela da tapše, a gosti su se
poveli za njom. Mahala sam sve dok se svetlo reflektora nije
vratilo na pozornicu, srećom brzo, i ostavilo me u hladnoj
tmini. Nisu mi stvarno nedostajale daske Brodveja, ali prijalo
mi je da ponovo osetim toplinu reflektora na koži.

– Ta se Amerika ne boji da proda avione narodu koji se
borio uz njen u rovovima u Velikom ratu. Ta se Amerika ne
boji da nam pomogne da odbijemo Hitlera od pariskih ulica.
Ta se Amerika ne boji da stane rame uz rame s nama nastupi
li taj strašni čas...

Jedva sam uspevala da odvojim oči od njega da bacim
pogled na publiku. Ljudi su bili opčinjeni i svakako nisu obra-
ćali pažnju na njegove cipele. Pola sata proletelo je u trenu i
kad se gospodin Rodijer poklonio, zadržala sam dah. Publika
je najpre tiho zatapšala, no aplauz je narastao u talasima poput
strašnog pljuska što dobuje po krovu. Elza Maksvel je hotel-
skim ubrusom brisala suze iz očiju, a kad je publika ustala i
iz sveg glasa zapevala *Marseljezu*, bilo mi je drago što Bone
ne prisustvuje toj predstavi. Čak je i osoblje zapevalo, i to s
rukom na srcu.

Svetla su se popalila i Rože, kome je vidno laknulo, stao je
da se rukuje sa svetom koji se tiskao kod glavnog stola i prilazio
da mu čestita. Kad je veče privedeno kraju, otišao je u restoran
Rejbou rum s grupom najvećih donatora i nekoliko igračica iz
plesne trupe *Rokets*, jedinih žena u Njujorku kraj kojih sam
izgledala nisko.

Dok smo izlazili iz sale, gospodin Rodijer me je dotakao
po ramenu. – Znam jedno mesto gore na Hadsonu gde služe
odlično vino.

– Moram da idem kući – kazala sam iako ceo dan ništa
nisam jela. Odmah su mi pali na pamet vruć hleb i puževi s

puterom, no nije bilo mudro da me vide samu u društvu oženjenog muškarca. – Ne mogu večeras, *monsieur*, ali hvala vam na pozivu. – Mogla bih da stignem kući za koji minut, u hladan stan i na ostatke valdorf salate.

– Pustićete me da jedem sam posle našeg trijumfa? – upitao je gospodin Rodijer.

A što ne bih otišla? Moje društvo je jelo samo u određenim restoranima, koji su se mogli nabrojati na prste jedne ruke i koji su se svi nalazili u blizini *Valdorfa*, daleko od Hadsona. Zar jedna večera može da škodi?

Otišli smo taksijem u *Grenije*, lep bistro na Zapadnoj strani. Francuski prekookeanski brodovi uplovljavali su u Hadson i pristajali u dok u Pedeset prvoj ulici, pa su najbolji njujorški lokali nicali tamo kao pečurke posle kiše. *Grenije* se nalazio u senci SS *Normandije*, u potkrovlju nekadašnje lučke kapeitanije. Kad smo izašli iz taksija, ugledali smo ogromni brod koji se uzdizao visoko nad nama, paluba mu obasjana jarkim svetlima, a u brodskim oknima na sva četiri sprata gorela su svetla. Na pramcu je stajao varilac i sipao narandžaste iskre u mrak, a mornari su upirali reflektor u bok, gde su moleri farbali na skelama. Osećala sam se tako sitno dok sam stajala podno tog broda sa ogromnim crnim pramcem i tri crvena dimnjaka veća od svih magacinskih zgrada načičkanih duž pristaništa. U vazduhu poznog leta osećao se miris soli pošto se tu slana voda Atlantika spajala sa slatkom vodom Hadsona.

Bistro je bio pun, a za stolovima je sedeo prilično pristojan svet, uglavnom pripadnici srednje klase, kao i jedan reporter koji je bio na gala večeri i neki putnici s broda koji su bili srećni što su na čvrstom tlu. Odabrali smo jedan mali separe od lakiranog drveta koji kao da je bio pravljen za brod, gde je svaki pedalj važan. Šef sale u *Grenijeu*, gospodin Bernard, stao je da se ulaguje gospodinu Rodijeru, kazavši mu da je tri puta gledao *Pariske ulice* i nadugačko mu i naširoko pričajući o svojoj karijeri u Hobokenskom opštinskom pozorištu.

Gospodin Bernard se obratio meni. – A vi, *mademoiselle*? Nisam li vas video na sceni s gospođicom Helen Hejz?

– Glumica? – kazao je gospodin Rodijer nasmešivši se.

Njegov je osmeh izbliza bio razoružavajući. Morala sam da ostanem prisebna pošto su mi Francuzi Ahilova peta. Zapravo, da je Ahil bio Francuz, verovatno bih ga nosala u naručju dok mu tetiva ne zaraste.

Gospodin Bernard je nastavio: – Kritike su, po meni, bile nepravedne...

– Da poručimo – rekla sam.

– Jedan je kritičar, čini mi se, upotrebio izraz „uštogljena“...

– Uzećemo puževe, *monsieur*. Samo nemojte previše pavlake, molim vas...

– A šta je ono beše *Tajms* napisao o *Bogojavljenjskoj noći*? „Gospođica Feridej je *zadovoljila* u ulozi Olivije“? Surovo, rekao bih...

– I bez belog luka. I samo ih probarite, molim, da ne budu žilavi.

– Želite li da dopuže do stola, *mademoiselle*? – Gospodin Bernard je pribeležio našu porudžbinu, pa se uputio ka kuhinji.

Gospodin Rodijer je pomno proučavao vinsku listu birajući šampanjac. – Glumica, je li? Nikad ne bih rekao. – Bilo je nečeg primamljivog u njegovom neurednom izgledu kao u povrtnjaku koji treba opleviti.

– Više mi odgovara konzulat. Moja majka i Rože su dugogodišnji poznanici, pa kad mi je predložio da mu pomážem, nisam mogla da odolim.

Gospodin Bernard je doneo korpicu hleba na naš sto, pa zastao na trenutak i zagledao se u gospodina Rodijera kao da hoće da ga ureže u pamćenje.

– Nadam se da vas nisam večeras oteo nekom momku – kazao je Pol. Mašio se za hleb u isto vreme kad i ja, pa sam rukom očešala njegovu, toplu i meku. Brzo sam je povukla na krilo.

– Nemam ja vremena za to. Znae kako je u Njujorku – zabave i slično. Zaista zamorno.

– Ne viđam vas u *Sardiju*. – Razlomio je veknu hleba koja se još pušila.

– O, mnogo radim.

– Nešto mi govori da ne radite za novac.

– To je neplaćen posao, ako ste na to mislili, ali takve se stvari ne pitaju u finom društvu, *monsieur*.

– Možemo li da se manemo tog *monsieur*? Osećam se kao neki starac.

– Hoćemo na ti? Pa tek smo se upoznali.

– Živimo u 1939.

– Menhetnsko društvo je posebno uređen solarni sistem. Dovoljno je da jedna neudata žena večera sa oženjenim čovekom, pa da planete iskoče iz orbite.

– Ovde nas niko neće videti – kazao je Pol, pokazujući gospodinu Bernardu šampanjac na vinskoj listi.

– Reci to gospođici Evelin Šimerhorn u onom separeu u dnu sale.

– I jesi li sada upropašćena? – upitao je s blagošću kakva se retko sreće kod nepodnošljivo lepih muškaraca. Možda je crna košulja ipak bila dobar izbor.

– Evelin neće ništa reći. Sirota čeka dete u pogrešnom trenutku.

– Deca. Ona sve zakomplikuju, zar ne? U životu jednog glumca nema mesta za decu.

Još jedan sebični glumac.

– Čime se tvoj otac bavi, pa pripadaš tom solarnom sistemu?

Pol je previše pitao za nekoga koga sam tek upoznala.

– Čime se *bavio*. Trgovao je tekstilom.

– Gde?

Gospodin Bernard je spustio na sto srebrnu koficu s drškama nalik ciganskim mindušama. Iz nje je virio smaragdnozelena grlić flaše šampanjca.

- Bio je partner s Džeјmsom Harperom Purom.
- Jednim od braće Pur? Bio sam u njegovoj kući i Ist Hemp-tonu. I nije baš siromašan.* Dolaziš li često u Francusku?
- Idem u Pariz svake godine. Majka je nasledila stan... u Šovo-Lagardovoj ulici.

Gospodin Bernard je otvorio šampanjac izvadivši zatvarač iz flaše uz tiho *pop*, a ne uz prasak. Nasuo mi je zlatnu tečnost u čašu i mehurići su se izdigli do ivice umalo se prelivši, pa se slegli do savršene visine. Majstorsko točenje.

- Moja žena Rena drži u blizini malu prodavnicu. Zove se *Les Jolies Choses*.** Jesi li je možda videla?

Otpila sam gutljaj šampanjca, mehurići su mi prštali na usnama.

Pol je izvadio njenu sliku iz novčanika. Rena je bila mlađa nego što sam pretpostavljala. Imala je crnu kosu ošišanu na paž poput lutke od porcelana. Smešila se raširenih očiju kao da odaje neku sočnu tajnu. Rena je bila prefinjena i verovatno sušta suprotnost od mene. Zamišljala sam njenu radnju kao neki šik salon koji pomaže ženama da se doteraju na onaj čuveni francuski način – ne previše usklađeno, ponešto što se ne uklapa taman koliko treba.

- Ne, ne znam tu radnju – odgovorila sam. Vratila sam mu sliku. – Vrlo je lepa.

Ispila sam šampanjac.

Pol je slegnuo ramenima. – Premlada je za mene, naravno, ali... – Zagledao se u fotografiju naherene glave kao da je prvi put vidi, pa je tutnuo nazad u novčanik. – Retko se viđamo.

Na to sam sva ustreptala, pa se pribrala, shvativši da bi, sve i da je Pol slobodan, moja silovita priroda ugasila svaku iskru romanse.

Sa šuštavog radija u kuhinji razlegla se Edit Pjaf.

---

* Neprevodiva igra reči. *Poor* na engleskom znači siromašan. (Prim. prev.)

** Franc.: Lepe stvari. (Prim. prev.)

Pol je uzeo flašu iz kofice i natiočio mi još šampanjca. Piće se zapenušalo, a podivljali mehurići su se izlili iz čaše. Pogledala sam u njega. Oboje smo naravno znali šta to znači. Za taj običaj zna svako ko je proveo iole vremena u Francuskoj. Je li namerno to uradio?

Pol je bez oklevanja umočio prst u šampanjac na podnožju moje čaše, pa mi razmazao hladnu tečnost iza levog uha. Od njegovog dodira samo što nisam skočila, ali sam sačekala da mi skloni kosu i razmaže mi šampanjac i iza desnog uha. Prst mu je tu ostao koji trenutak duže, a potom je sebi uradio to isto smešeci se.

Zašto mi je odjednom vrućina?

– Dolazi li ti Rena u posetu? – upitala sam. Pokušala sam da skinem mrlju s ruke samo da bih ustanovila da je to staračka pega. Divota.

– Nije još bila. Nju pozorište ne zanima. Nije došla čak ni da me vidi u *Pariskim ulicama*, a ne znam hoću li moći da ostanem ovde. Kod kuće su zbog Hitlera svi na iglama.

U kuhinji su se raspravljala dva muškarca. Gde su naši puževi? Jesu li ih poručili iz Perpinjana?

– Francuska bar ima Mažino liniju – kazala sam.

– Mažino liniju? Ma daj molim te! Betonski zid s nekoliko osmatračnica? To je samo rukavica u lice Hitleru.

– Široka je dvadeset četiri kilometra.

– Ako Hitler nešto želi, ništa ga neće zaustaviti – rekao je Pol.

U kuhinji je nastao pravi metež. Nije ni čudo što nam jelo nije stiglo. Kuvar, bez sumnje plahovit umetnik, zbog nečega je besneo.

Iz kuhinje je izašao gospodin Bernard. Dvokrilna kuhinjska vrata zanjihala su se za njim nekoliko puta, pa zatvorila. Stao je na sredinu sale. Je li on to plakao?

– *Excusez-moi*,* dame i gospodo.

---

* Franc.: Izvinite, oprostite. (Prim. prev.)

Neko je kucnuo kašičicom po čaši i gosti su utihnuli.

– Upravo sam iz pouzdanog izvora čuo... – Gospodin Bernard je udahnuo, a prsa su mu se nadula kao meh. – Od pouzdanog izvora smo saznali da...

Zastao je načas potresen, pa nastavio.

– Adolf Hitler je upao u Poljsku.

– Gospode bože! – uzviknuo je Pol.

Pogledali smo jedno u drugo kad je u sali izbila graja. Ljudi su uzbuđeno pričali, nagađali, užasavali se. Onaj reporter s gala večere ustao je, bacio na sto nekoliko zgužvanih dolara, zgrabio šešir i odjurio.

U gunguli posle objave gospodina Bernarda, niko nije čuo njegove poslednje reči.

– Nek nam je bog u pomoći.

DRUGO POGLAVLJE

Kasja

1939.

NA IDEJU DA SE POPNEMO NA VIS KOD JELENJE DOLINE i vidimo izbeglice zaista je došao Pjotrek Bonkovski. Čisto da se zna. Mama mi to nikad nije poverovala.

Hitler je objavio rat Poljskoj prvog septembra, ali njegovi vojnici nisu žurili u Lublin. Bilo mi je drago zbog toga pošto nisam želela da se išta promeni. Lublin je bio savršen takav kakav je bio. Preko radija smo čuli objave iz Berlina o novim propisima, i poneka bomba je pala po obodima grada, no to je bilo sve. Nemci su se usredsredili na Varšavu i kako su joj se njihove trupe bližile, na hiljade izbeglica bežalo je kod nas u Lublin. Porodice su pristizale masovno, prelazile su stotinu pedeset kilometara na jugoistok i spavale u krompirištima podno grada.

Pre rata se u Lublinu nikad ništa uzbudljivo nije dešavalo, pa smo voleli da gledamo lepo svitanje, i to ponekad više nego film u bioskopu. Popeli smo se na vis u praskozorje osmog septembra i nazreli na hiljade ljudi dole u poljima što su snevali u mraku. Ležala sam između dvoje najboljih drugova, Nađe

Vontrobe i Pjotreka Bonkovskog, i posmatrala sa još tople ulegnute bale slame, gde je košuta spavala s lanadi. Jeleni su već bili otišli – ranoranioci. To im je bilo zajedničko s Hitlerom.

Kad je na horizontu pukla zora, dah mi je zapeo u grlu, onaj uzdah koji ti se otme kad vidiš nešto toliko lepo da boli, recimo neko mladunče ili šlag kako se preliva preko ovsene kaše ili profil Pjotreka Bonkovskog na prvim zracima sunca. Njegov profil, savršen devedeset osam posto, bio je posebno lep okupan jutarnjim suncem, poput profila s novčića od deset zlota. U tom trenutku Pjotrek je izgledao kao svi momci kad se tek probude, pre nego što se umiju i očešljaju: kosa boje svežeg putera bila mu je spleljena na strani na kojoj je spavao.

I Nađa je imala gotovo savršen profil, što se i dalo očekivati od devojke tako nežnih crta lica. Jedino što ju je ružilo bila je modrica na čelu, uspomena na incident u školi, koja nije više bila veličine guščjeg jajeta, ali je još bila tu. Na sebi je imala džemper od kašmira boje nezrele dinje, koji mi je dopuštala da gladim kad god poželim.

Zaista je nepojmljivo kako se jedan tako lep prizor javio u tako tužnoj situaciji. Izbeglice su od posteljine i ćebadi napravile pravi tabor. Sunce se, kako se izdizalo, poput rendgenskih zraka probijalo kroz šatore, pa smo u jednom napravljenom od cvetnih čaršava videli senke ljudi kako se oblače i spremaju za novi dan.

Neka majka odevena u gradsku odeću raskrilila je šator i izvukla se iz njega, držeći za ruku dete u pidžami i filcanim čizmicama. Uzeli su da bodu štapom zemlju i vade krompir.

U daljini se iza njih uzdizao Lublin, nalik gradu iz bajke s razbacanim starim zgradama pastelnih boja i sa crvenim krovovima, kao da ih je neki džin skupio u šolju, promućkao, pa prosuo po ustalasanim brdima. Malo dalje na zapad donedavno su bili naš mali aerodrom i fabrike, ali nacisti su ih već sravnili sa zemljom. Prvo su to bombardovali, no bar još nijedan Nemač nije ušao u naš grad.

– Šta mislite, hoće li nam Britanci pomoći? – upitala nas je Nađa. – Ili Francuzi?

Pjotrek je osmatrao horizont. – Možda. – Otkinuo je vlat trave i bacio je uvis. – Lep dan za letenje. Bolje da požure.

Niz brdo su se, dole ka šatorima, spuštale mlekarice s mara-mom na glavi terajući na ispašu krave šarulje s klepetušama. Jedna krava je podigla rep i za sobom ostavila gomilice balege, koju su one iza nje zaobilazile. Svaka je žena na ramenu nosila visoku srebrnu kanticu za mleko.

Čkiljila sam pokušavajući da uočim našu školu, Žensku katoličku školu Svete Monike, sa čijeg se zvonika vijorila naran-džasta zastava. U toj su zgradi podovi bili toliko uglačani da smo unutra nosile satenske papuče. Nastava je bila stroga, mise svakodnevnne, a nastavnice krute. Nijedna od njih nije pomogla Nađi onda kad joj je to bilo najpotrebnije, osim naravno gospo-đe Mihalske, naše omiljene nastavnice matematike.

– Gle! – kazala je Nađa. – Žene teraju krave, ali ne i ovce. A ovce su uvek dosad već na ispaši.

Nađa je imala dobru moć zapažanja. Iako je bila starija od mene svega dva meseca – već je napunila sedamnaestu – delo-vala je nekako zrelije. Pjotrek je pogledao u Nađu kao da je prvi put vidi. Nađa se dopadala svim dečacima – savršeno je izvodila zvezdu, imala besprekoraan ten kao Morin O'Saliven i gustu plavu kosu, koju je nosila upletenu. Ja možda nisam bila toliko lepa i nisam bila nikakav sportista, ali jednom su me u razredu izabrali za devojkicu s najlepšim nogama i najbolju igračicu, za prvu u nečemu, makar u mojoj školi.

– Nađa, tebi ništa ne promiče – rekao je Pjotrek.

Nađa mu se nasmešila. – Nije baš. A da siđemo dole i pomognemo im da vade krompir? Ti dobro barataš lopatom.

Je l' ona to koketuje s njim? To je direktno kršenje mog najvažnijeg pravila: *Drugarice na prvom mestu!* Pjotrek je u Ivanjskoj noći izvadio *moj* venac iz reke i poklonio mi srebrno lanče s krstom. Zar običaji ništa više ne znače?

A možda se Pjotrek zaljubio u nju? Imalo je smisla. Tog su meseca izviđačice prodavale plesove s lokalnim momcima u dobrotvorne svrhe, a Pjotrekova mlađa sestra Luiza mi je rekla da je Nađa kupila *svih deset* plesova s Pjotrekom. A bila je tu i ona grozna tuča pred školskom kapijom. Nađa i ja smo izlazile iz škole kad su momci sa ulice počeli da je gađaju kamenjem i vređaju zato što joj je deda Jevrejin. Pjotrek joj je smesta priskočio u pomoć.

Nije bilo neobično videti da ljudi kamenjem gađaju Jevreje, no čudno je što se to desilo Nađi. Ja dotad uopšte nisam znala da ona ima jevrejske krvi. Pohađale smo katoličku školu i ona je napamet znala više molitvi od mene. No za to su svi saznali kad nam je *herr Špek*, nastavnik nemačkog, zadao da nacrtamo porodično stablo i pokažemo ga pred razredom.

Tog dana, dok su je momci gađali kamenjem, pokušala sam da odvučem Nađu odatle, no ona je postojano stajala u mestu. Gospođa Mihalska, koja je tad nosila prvo dete, istrčala je iz škole, privila Nađu uz sebe i povikala siledžijama da prestanu ili će pozvati policiju. Gospođa Mihalska je bila omiljena nastavnica svih devojaka, naša Severnjača, pošto smo sve želele da budemo kao ona, lepe, pametne i duhovite. Branila je svoje devojke kao lavica i davala nam *krówki*, mlečne karamele, kad bez greške uradimo kontrolni iz matematike, što sam ja uvek radila.

Pjotrek, koji je došao da nas otprati kući, oterao je momke vitlajući lopatom, ali su mu na kraju okrnjili prednji zub, što nimalo nije umanjilo lepotu njegovog osmeha, već je naprotiv postao još slađi.

Iz sanjarenja me je prenuo neki čudan zvuk, kao da svud oko nas zriču zrikavci. Zvuk je narastao, a tlo pod nama počelo je da podrhtava.

Avioni!

Leteli su nad nama, i to tako nisko da su povalili travu, čije su se srebrnaste vlati belasale na svetlu. U formaciji od po tri u nizu, skrenuli su udesno ostavljajući miris kerozina za sobom,

pa pošli ka gradu dok su im sive senke klizile po poljima ispod. Izbrojala sam ukupno dvanaest aviona.

– Liče na one avione iz *King Konga* – kazala sam.

– Kasja, to su bili dvokrilci – rekao je Pjotrek. – *Kertisovi* heldajveri. Ovo su *nemački* bombarderi.

– Možda su poljski.

– Nisu poljski. Vidi se po onim belim krstovima s donje strane krila.

– Nose li bombe? – pitala je Nađa, pre radoznala nego uplašena. Nikada se nije plašila.

– Već su savrnili aerodrom – odvratio je Pjotrek. – Šta još mogu da bombarduju? Mi nemamo skladište municije.

Avioni su obleteli grad, pa odleteli na zapad jedan za drugim. Prvi se obrušio uz jezivu buku i ispustio bombu usred grada, na Krakovske predmješće, našu glavnu ulicu s najlepšim građevinama.

Pjotrek se digao. – Isuse Hriste, ne!

Zemlja se zatresla od strašnog udara, a s mesta gde je bomba pala izvio se crnosivi dim. Avioni su ponovo obleteli grad, pa bacili bombe kod Krunskog suda, naše gradske većnice. Moja sestra Zuzana, tek svršeni doktor, volontirala je nekim dani-ma u obližnjoj klinici. A šta mi je s majkom? Molim te, Bože, odvedi me pravo u raj ako se išta desi mojoj majci, pomislila sam. A je li tata u pošti?

Avioni su napravili krug oko grada, pa poleteli ka nama. Polegli smo na travu kad su nas ponovo preleteli. Pjotrek se bacio preko nas dve i tako se pripio uz mene da sam na leđima osećala kako mu srce bije u grudima.

Dva su se aviona vratila kao da su nešto zaboravila.

– Moramo da... – zaustio je Pjotrek, ali nismo stigli ni da ustanemo kad su se oba aviona obrušila i poletela nisko preko polja. Oglasili su se njihovi mitraljezi. Pucali su na mlekarice. Neki su meci pogađali zemlju i podizali oblačiće prašine, no drugi su pogodili žene i one su pale kao pokošene, a mleko im

se prosulo po travi. Jedna krava je zamukala kad se srušila, a meci su ra-ta-ta-ta rešetal metalne kante za mleko.

Izbeglice u poljima pobacale su krompir i razbežale se, ali nisu svi uspeli da izbegnu metke. Povila sam se kad su ona poslednja dva aviona ponovo preletela iznad nas, ostavivši za sobom polje puno mrtvih ljudi i krava. Krave koje su još bile na nogama jurcale su okolo kao mahnite.

Stuštila sam se niz brdo ka kući, šumskim stazama posutim četinama, a Nađa i Pjotrek jurili su za mnom. Jesu li mi roditelji povređeni? A Zuzana? Uz samo dvojica sanitetska kola u gradu, cele će noći imati pune ruke posla.

Kad smo stigli do krompirišta, usporili smo zato što je bilo nemoguće ne zuriti. Prošla sam na korak od žene Zuzaninih godina oko koje je bio rasut krompir. Ležala je na leđima na izbrazdanoj zemlji s levom rukom na grudima, rame joj je bilo skroz krvavo, a lice poprskano krvlju. Jedna devojčica je klečala kraj nje.

– Sestro – pozvala ju je i uhvatila je za ruku. – Moraš da ustaneš.

– Pritisni joj ranu obema rukama – kazala sam joj, ali ona me je samo pogledala.

Prišla je neka žena u frotirskom bademantilu i kleknula kraj njih. Izvadila je žućkastu gumenu podvesku iz crne doktorske torbe.

Nađa me je povukla. – Hajdemo. Avioni mogu da se vrate.

U gradu je narod jurcao na sve strane. Ljudi su plakali i dovikivali se, bežali biciklima, konjima, kamionima, kolicima i peške.

Kad smo stigli blizu moje ulice, Pjotrek je uhvatio Nađu za ruku. – Kasja, ti si tu pred kućom. Ja ću otpratiti Nađu.

– A ja? – povikala sam za njima, ali oni su već pošli kaldrisanom ulicom ka stanu Nađine majke.

Pjotrek je odabrao.

Uputila sam se ka prolazu kroz staru Krakovsku kapiju, crnu kulu od opeke sa zvonikom i šiljkom, koja je bila moje najdraže zdanje u Lublinu i svojevremeno jedini ulaz u grad. Kula je napukla po dužini od bombardovanja, ali se još držala.

U susret su mi na biciklu išli moja nastavnica matematike u poodmakloj trudnoći i njen muž, koji su živeli blizu mene. Kad se provezla pored mene, gospođa Mihalska se osvrnula.

- Kasja, majka te izbezumljeno traži – kazala mi je.
- Kud ste pošli? – povikala sam za njima.
- Kod moje sestre – doviknula mi je gospođa Mihalska.
- Idi kući kod majke! – dobacila mi je preko ramena.

Odvezli su se i izgubili u mnoštvu, a ja sam produžila kući.
Molim te, Bože, samo da mi je mama dobro!

Kad sam stigla u naš kraj, sva sam zabridela od olakšanja kad sam videla da naša ružičasta kućica i dalje stoji na mestu. Kuća prekoputa nije bila te sreće. Bila je potpuno razrušena, od nje je ostala samo hrpa betona, omalterisanih zidova i iskrivljenih gvozdениh kreveta razbacanih po ulici. Pošla sam preko ruševina i kad sam prišla našoj kući, videla sam maminu zavesu kako na povetarcu leprša kroz prozor. Shvatila sam da su nam od eksplozije popucala sva stakla, zajedno s papirom za zamračivanje.

Nisam morala da uzimam ključ skriven iza labave cigle pošto su vrata bila širom otvorena. Zatekla sam mamu i Zuzanu u kuhinji, kod maminog stola za crtanje, kako skupljaju četkice rasute po podu. Unutra se osećao miris terpentina. Kokoška Psina, naš kućni ljubimac, išla je za njima. Hvala bogu da Psina nije bila povređena, pošto nam je bila kao pas.

– Gde si bila? – upitala me je mama, bleđa kao papir za crtanje koji je imala u ruci.

– U Jelenjoj dolini – odgovorila sam. – Pjotrek je predložio da...

Zuzana se uspravila sa šoljom punom krhotina u ruci. Njen beli doktorski mantil bio je sav garav. Trebalo joj je punih šest